Σύλλογος Διδακτικού Προσωπικού
Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΠΑΡΟΥΣΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄, ΤΟΜΟΣ Α΄ (ΚΑ΄)

(2017-2018)

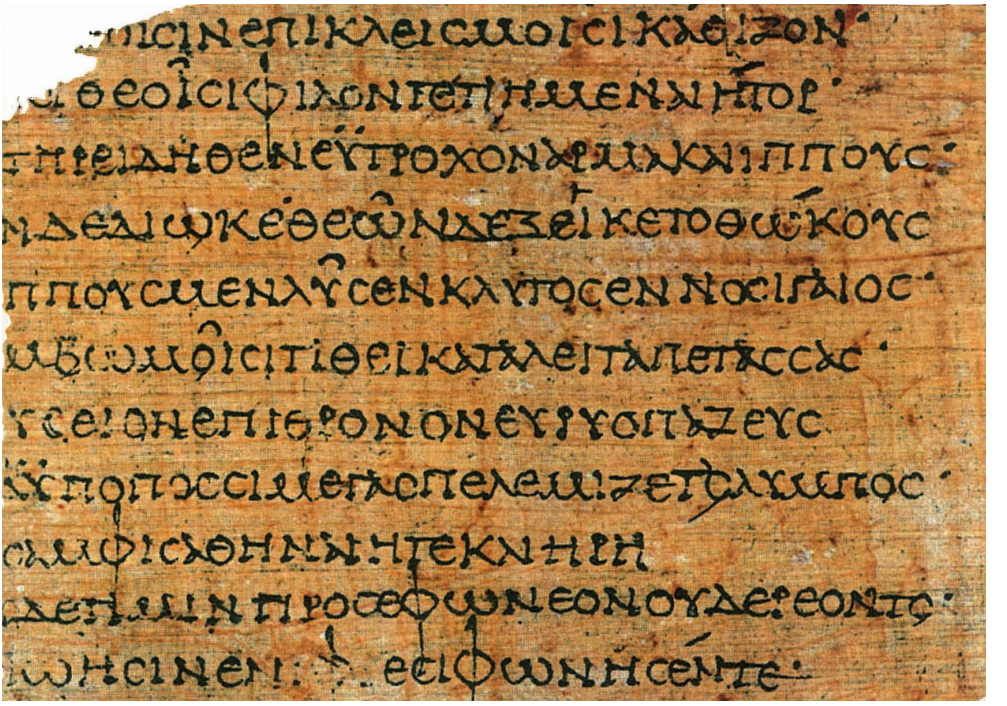

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄, ΤΟΜΟΣ Α΄ (ΚΑ΄)
(2017-2018)

ΠΑΡΟΥΣΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄, ΤΟΜΟΣ Α΄ (ΚΑ΄)
(2017-2018)

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ - ΕΚΠΑ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ : Καραδήμας Δημήτρης
(dimkaradimas@phil.uoa.gr)
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ : Ζώρας Γεράσιμος
(gerzoras@isll.uoa.gr)
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ : Γαγανάκης Κώστας
(cgagan@arch.uoa.gr)
ΤΑΜΙΑΣ : Δρόσος Δημήτρης
(dimdros@isll.uoa.gr)
Τσόκογλου Αγγελική
(angtsok@gs.uoa.gr)
Γιαννουλοπούλου Γιάννα
(giannoulop@ill.uoa.gr)
Παναγιώτου Αντώνης
anpanagio@phil.uoa.gr
Αποστόλου Ειρήνη
(irapo@frl.uoa.gr)
Κεφαλίδου Ευρυδίκη
(eurkefalidou@arch.uoa.gr)

ΠΑΡΟΥΣΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
Επιμέλεια έκδοσης
Αποστόλου Ειρήνη, Ζώρας Γεράσιμος, Καραδήμας Δημήτρης

Εκδόσεις Ηρόδοτος
Μαντζάρου 9
10672 Αθήνα
Τηλέφωνο: 2103626348 | fax: 2103626349
Ηλεκτρονική διεύθυνση: info@herodotos.net

ISSN 1105-0454

Πίνακας περιεχομένων

Παρουσία
Περίοδος Β΄, Τόμος Α΄ (ΚΑ΄)

Αντί προλόγου (Δημήτρης Καραδήμας) 9

Ιωάννης Μ. Κωνσταντάκος, *Το λιονταράκι που τσεβδίζει: ο Αλκιβιάδης στην αρχαία κωμωδία* 13
Dimitrios Kanellakis, Paracomedy in Euripides' *Bacchae* 63
Σοφία Παπαϊωάννου, *Το ταξίδι προς τη Δύση αρχίζει: ο Λίβιος Ανδρόνικος και η πρώτη μετάφραση της Οδύσσειας* 83
Ανθοφίλη Καλλέργη, *Η τέχνη της γαστρονομίας στο πλαίσιο της ορατιανής σάτιρας (Σάτιρες 2.4 και 2.8)* 109
Παναγιώτα Παπακώστα, *Απηχήσεις της Οδύσσειας στο ελεγειακό ταξίδι της 1.3 του Τιβούλλου* 123
Dimitrios Karadimas, *Dionysius of Halicarnassus on the pleasant and the beautiful – Traces of Platonic influence* 141
Χρήστος Φάκας, *Το λογοτεχνικό υπόβαθρο του θέματος της φιλίας στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα* 165
Ελένη Τσιτσιανοπούλου, *Η σύνταξη του συνδέσμου κἂν στις παραχωρητικές προτάσεις των ελληνικών μη λογοτεχνικών παπύρων της αυτοκρατορικής και της πρώιμης αραβικής εποχής* 191
Μυρσίνη Αναγνώστου, *Ἡ ἐπίδραση τῶν Ὁμηρικῶν Ἐπῶν στὸ ἔργο τοῦ Νικηφόρου Χρυσοβέργη* 201
Βασίλειος Π. Βερτουδάκης, *Η κρίση της επιστήμης και η Κλασική Φιλολογία στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης: Ιστορικές και φιλοσοφικές προϋποθέσεις* 213
Gianoula Giannoulopoulou, *The emergence of the greek definite article* . . . 231
Ιωάννης Α. Πανούσης, *Κλυταιμήστρας δικαίωση (;): από την Ηλέκτρα του Σοφοκλή στο ανεπίδοτο Γράμμα του Ιάκωβου Καμπανέλλη* 247
Ioanna Papaspyridou, *Victor Hugo, poète romantique au service de la guerre d'indépendance grecque : quelques réflexions sur le poème « L'Enfant »* 269

Domenica Minniti-Γκώνια, *Italianismi a Cefalonia e gli studi di Manlio Cortelazzo sul contatto italogreco* 285

Από την ιστορία του Πανεπιστημίου και της Σχολής 303

Χαρίκλεια Μπαλή, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο πόλεμος του 1940-1941: Η ζωή και ο θάνατος του καθηγητή Ξενοφώντος Κοντιάδη (Μασσαλία 1903 - Ιωάννινα 1941)* 305

Δημήτρης Παυλόπουλος, *Μνήμη Χρύσανθου Χρήστου* 323

Κατάλογος των μελών ΔΕΠ της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ . . . 327

Παναγιώτα Παπακώστα

ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ* ΣΤΟ ΕΛΕΓΕΙΑΚΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ 1.3 ΤΟΥ ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ

Η έντονη παρουσία του βουκολικού στοιχείου και γενικότερα του κόσμου της υπαίθρου στην ποίηση του Τιβούλλου αποτελεί βασικό μοτίβο της θεματικής του ποιητή. Με τον ελεγειακό του λόγο ο Τίβουλλος φαίνεται να εκφράζει ένα όνειρο ποιμενικό και σε κάθε σχεδόν ποίημα δεν παραλείπει να συνθέτει ύμνους για την ευτυχία της ειδυλλιακής αγροτικής ζωής και να ψάλλει το μεγαλείο της υπαίθρου. Για να οικοδομήσει αυτόν τον βουκολικό κόσμο ο *poeta doctus* ανέτρεξε ασφαλώς και στα πρότυπα που η λογοτεχνική παράδοση του κληροδότησε. Ιδιαίτερη θέση στο υπόστρωμα των λογοτεχνικών διακειμένων του ποιητή καταλαμβάνουν ο Όμηρος και ο Ησίοδος. Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στην επίδραση που άσκησε ο Όμηρος στην τρίτη ελεγεία του πρώτου Βιβλίου του Τιβούλλου.

Η Ελεγεία 1.3 ξεκινά με μια προσφώνηση προς τον προστάτη και φίλο του Μεσσάλλα, ο οποίος, τη δεδομένη στιγμή, διέσχιζε το Αιγαίο στα πλαίσια κάποιας εκστρατείας[1]. Στους πρώτους στίχους πληροφορούμαστε ότι ο Τίβουλλος, ανταποκρινόμενος στις επανειλημμένες εκκλήσεις του Μεσσάλλα, τον ακολούθησε, αλλά κατά τη διάρκεια του ταξιδιού αρρωσταίνει και αναγκάζεται να παραμείνει στη Φαιακία (στ. 1-3). Στην περιγραφή της Φαιακίας, μιας χώρας με εύφορο έδαφος, προικισμένης με απρόσκοπτη ευτυχία, και μακριά από άλλους λαούς (*Οδ. ζ΄*, 204-205), ο Τίβουλλος ακολουθεί τον Όμηρο και τοποθετεί τη Φαιακία *ignotis terris*. Όπως ο Οδυσσέας, ο Τίβουλλος τη βλέπει ως τόπο απομακρυσμένο και επομένως άγνωστο στον υπόλοιπο κόσμο. Αξιοπρόσεκτα είναι τα λόγια

1. Εφόσον η προσωπική περιπέτεια του Τιβούλλου συνδέεται με ένα πραγματικό γεγονός — την εκστρατεία του Μεσσάλλα στην Ανατολή — θεωρούμε, μαζί με τους GRIMAL (1958), 131-141· MCLOUGHLIN (1966), 287-290· RIPOSATI (1968), 87-88· WIMMEL (1968), 250· FISHER (1983), 1938-1939 κ.ά. ότι η ελεγεία 1.3 περιέχει αυτοβιογραφικά στοιχεία και δεν συνιστά μυθοπλασία.

του Οδυσσέα, όταν μιλά για τον αποχωρισμό του από την πατρίδα του και για την άγνοιά του όσον αφορά τους Φαίακες (*Οδ. η΄*, 24-26):

καὶ γὰρ ἐγὼ ξεῖνος ταλαπείριος ἐνθάδ᾽ ἱκάνω
τηλόθεν ἐξ ἀπίης γαίης· τῷ οὔ τινα οἶδα
ἀνθρώπων, οἳ τήνδε πόλιν καὶ γαῖαν ἔχουσιν [2].

Φοβούμενος τα χειρότερα, ο ποιητής προσεύχεται στη μοίρα του Θανάτου να τον λυπηθεί (4-5), εφόσον τα αγαπημένα του πρόσωπα, η μάνα, η αδελφή και η αγαπημένη του, η Δηλία, δεν είναι δυνατόν να παρευρεθούν στην κηδεία του (6-9a)[3]. Η απόσταση που τον χωρίζει από όσα αγαπάει έχει τη συναισθηματική σημασία της «εξορίας»[4]. Στην αναπόληση των αγαπημένων του, η Δηλία είναι αυτή που καταλαμβάνει την κυρίαρχη θέση. Ο ποιητής θυμάται τις τελευταίες τους στιγμές πριν από την αναχώρησή του και τις προσπάθειες της αγαπημένης του να διασφαλίσει ευοίωνους χρησμούς οι οποίοι όμως δεν στάθηκαν ικανοί να την καθησυχάσουν (9b-14). Ο ίδιος έψαχνε δικαιολογίες για να αναβάλλει τον επώδυνο αποχωρισμό (15-18) και το γεγονός ότι σκόνταψε πάνω στο κατώφλι (19-20) ερμηνεύτηκε ως προειδοποίηση του θεού Έρωτα να μην ταξιδέψει μακριά από τη Δηλία (21-22). Εντούτοις, ο Τίβουλλος ανταποκρίθηκε στο καθήκον του απέναντι στον Μεσσάλλα, αλλά η ανυπακοή του αυτή προσέβαλε τον Έρωτα, με αποτέλεσμα τώρα να διατρέχει θανάσιμο κίνδυνο.

Στους επόμενους στίχους (23 κ.ε.) ο Τίβουλλος απεικονίζει τη Δηλία ακριβώς την ώρα που προσεύχεται στην αιγυπτιακή θεά Ίσιδα η οποία γίνεται «σωτήριο σωσίβιο» και ο Τίβουλλος πιάνεται από αυτό. Σε καμία περίπτωση η προσφυγή στην Ίσιδα δεν πρέπει να αντικατοπτρίζει την προσωπική θρησκευτικότητα του ποιητή, ο οποίος δηλώνει ότι θα αξιωθεί όταν επιστρέψει στην πατρίδα να λατρέψει με ευσεβή κατάνυξη τους προγονικούς Penates και τους αρχαίους[5] Lares, θεότητες κατεξοχήν συν-

2. Το κείμενο της *Οδύσσειας* ακολουθεί την έκδοση του ΜΑΡΩΝΙΤΗ (2006).

3. Το θέμα της αρρώστιας και του φόβου του θανάτου αποτελεί τον αληθινό θεματικό πυρήνα που προσδίδει ενότητα στην ελεγεία. Η αρρώστια και η αγωνία του θανάτου αποκτούν, κατά τον MORELLI (1991), 177, μεταποιητική αξία καθώς με αυτές «δοκιμάζονται τα όρια της ελεγειακής εμπειρίας, και ό,τι μπορεί να σημαίνει το τέλος».

4. BONJOUR (1976), 437 κ.ε.

5. Τα δυο επίθετα (*patrios* ... | ... *antiquo*) υπογραμμίζουν τον καθαρά ρωμαϊκό χαρακτήρα και την παλαιότητα της λατρείας.

δεδεμένες με την αγροτική ζωή και την απόρριψη του πολέμου. Η σκέψη για τον αρχαίο εφέστιο θεό οδηγεί, μέσω συνειρμού, στο όνειρο του Τιβούλλου για τη Χρυσή Εποχή του Κρόνου. Έτσι ο ποιητής ανακαλεί την κατάσταση του ανθρώπινου βίου στο απώτερο παρελθόν (Εποχή του Κρόνου), κατά το οποίο, «μια φορά και έναν καιρό», όλοι απολάμβαναν μια αληθινή ευδαιμονία μέσα σε μια ιδανική εποχή, σε ένα μυθικό προηρωικό κόσμο. Η λεπτομερής περιγραφή της Χρυσής Εποχής φέρει ένα πλήθος γνωρισμάτων από τα οποία πρώτο είναι η έλλειψη ταξιδιών (35-36). Στους στίχους 37-40 πραγματεύεται το θέμα της καταγωγής και της ανοσιότητας αυτής της *ars*, ένα θέμα που απουσιάζει από τις άλλες εμφανίσεις της Χρυσής Εποχής στην ποίηση του Τιβούλλου. Το πρώτο δίστιχο αναφέρει ότι κατά την εποχή του Κρόνου η θάλασσα δεν είχε κατακτηθεί με σκοπό το κέρδος, ενώ στο δεύτερο υποδεικνύει την απληστία του κέρδους ως κίνητρο για την εξόρμηση προς τη θάλασσα.

Στους στίχους 39-40 ο Τίβουλλος αντιμετωπίζει το θέμα της απληστίας που συνδέεται με τις δραστηριότητες του θαλάσσιου εμπορίου, επεκτείνοντας την απόφανση των στίχων 37-38. Η εικόνα του *navita-mercator* που αβέβαιος (*vagus*) περιπλανιέται σε ένα άγνωστο περιβάλλον (*ignotis terris*), διακινδυνεύοντας τα πάντα για χάρη του κέρδους, ήταν άγνωστη στη Χρυσή Εποχή. Η κριτική των *artes* συνεχίζεται στους στίχους 41-42 με τη γεωργία και γενικότερα με την υποταγή του φυσικού και ζωικού κόσμου στις απαιτήσεις του ανθρώπου.

Προχωρώντας στην περιγραφή των γνωρισμάτων της αρχέγονης ευδαιμονίας, στους στίχους 43-4, ο Τίβουλλος υπαινίσσεται την απουσία οποιασδήποτε μορφής ιδιωτικής ιδιοκτησίας, των *fores* στα σπίτια και των διαχωριστικών λίθων στα σύνορα των αγρών. Η ανυπαρξία της ιδιοκτησίας μας οδηγεί κατ' ευθείαν στην ιδέα της κοινότητας των αγαθών τα οποία χαίρονταν οι πρωτόγονοι άνθρωποι. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Smith, οποιαδήποτε πραγμάτευση του μύθου της Χρυσής Εποχής οδηγούσε μοιραία στο συμπέρασμα ότι η κοινοκτημοσύνη ήταν η ιδανική κατάσταση της ανθρωπότητας, αντίληψη που ο Πλάτωνας ανέπτυξε ευρέως στην ιδανική του *Πολιτεία* (415, 417, 424, 451-65)[6]. Ο υπαινιγμός στο *domus* πρέπει να εννοηθεί ως αναφορά στις κοινωνικές ιεραρχίες[7].

6. SMITH (1913), στην 1.3.43-4.
7. Πρβ. PERRELLI (2002), στην 1.3.43.

Εφόσον δεν υπήρχε ιδιωτική ιδιοκτησία δεν υπήρχε ανάγκη ούτε για πόρτες[8]. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ότι δεν υπήρχαν ούτε και κλέφτες[9].

Στο δίστιχο 45-6 ο αρνητικός «κατάλογος» διακόπτεται αλλάζοντας την περιγραφή από τους αρνητικούς όρους στους θετικούς. Ο Τίβουλλος υιοθετεί ένα κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό γνώρισμα από την παραδοσιακή απεικόνιση του ησιόδειου Χρυσού Γένους, εκείνο του αυτομάτου βίου. Το μοτίβο του αυτομάτου, η αντίληψη δηλαδή της γης η οποία παρέχει όλα τα αγαθά και τις ευλογίες της χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση, αποτελεί ένα τυπικό μοτίβο στη θεματική των αντιλήψεων περί παραδείσου[10]. Στην περίπτωσή μας αποδίδεται με δύο επιμέρους εικόνες. Η πρώτη ξεκινά με τη λέξη *ipsae* (45a) και η δεύτερη με το *ultro* (45b). Ο ποιητής τοποθετεί τις δύο λέξεις σε εμφατική θέση για να υπογραμμίσει ακριβώς τον αυτοματισμό της φύσης. Στην πρώτη εικόνα, οι βελανιδιές (*quercus*) προσφέρουν το μέλι τους (*mella*) με την εύνοιά τους, σαν να έχουν αισθήσεις. Το μέλι ήταν τόσο άφθονο στη Χρυσή Εποχή ώστε έσταζε από τα δέντρα χωρίς να χρειάζονται οι μέλισσες να το συλλέγουν. Το άγριο μέλι είναι τυπικό της Χρυσής Εποχής, καθώς, ως κατεξοχήν φυσικό προϊόν, δεν χρειάζεται καλλιέργεια. Η εικόνα την αφθονίας εντείνεται από τον πληθυντικό *mella*. Στη δεύτερη εικόνα, τα πρόβατα προσφέρουν το γάλα τους σε οποιονδήποτε συναντούν. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Τίβουλλος κλείνει την περιγραφή της Χρυσής Εποχής με δύο εικόνες που ανήκουν στη σφαίρα του ιδανικού, αλλά ταυτόχρονα και του εξωπραγματικού. Η επιλογή αυτού του μοτίβου σε αυτή τη συγκεκριμένη θέση επιδιώκει να τονίσει τον εξωπραγματικό χαρακτήρα μιας εποχής που ποτέ δεν πρόκειται να υπάρξει.

Η ιδέα της αφθονίας των φυσικών αγαθών οδηγεί τον αναγνώστη του Τιβούλλου να ανακαλέσει εκ νέου τη Χρυσή Εποχή του Ησιόδου (*ΕΗ* 116-119, 232-233), και ταυτόχρονα, τα δύο πιο κοντινά πρότυπα του Λατί-

---

8. Πρβ. Οβίδιο *Met*. 1.212 όπου γίνεται λόγος για μια Αργυρή Εποχή χωρίς καν σπίτια: *tum primum subiere domos; domus antra fuerunt | et densi frutices et vinctae cortice virgae*.

9. Αυτή η αφελής νότα επανεμφανίζεται στον Γιουβ. 6.18: *cum furem nemo timeret | caulibus ac pomis et aperto viveret horto*.

10. Η παραδείσια αντίληψη της αυτόματης γης απετέλεσε αντικείμενο παρωδίας στην αρχαία κωμωδία και μετασημασιολογήθηκε στο μοτίβο της χώρας των «τεμπέληδων». Αυτό το μοτίβο γίνεται χαρακτηριστικό του θηριώδους βίου και τοποθετείται στο πρώτο στάδιο της ανθρώπινης ύπαρξης στις θεωρίες για τη γένεση του πολιτισμού. Βλέπε επίσης GATZ (1967), 203-204.

νου ποιητή, τον Βιργίλιο και τον Οράτιο[11]. Στην επίδραση των δύο αυτών διακειμένων οφείλεται η παρουσία στην περιγραφή της Χρυσής Εποχής στο κείμενο του Τιβούλλου, στοιχείων τα οποία δεν εμφανίζονται στην περιγραφή της Φαιακίας της ομηρικής παράδοσης. Όπως η Φαιακία του Ομήρου, έτσι και η Χρυσή Εποχή του Τίβουλλου είναι απαλλαγμένη από τον πόλεμο και τα συνεπακόλουθά του (47-48): *non acies, non ira fuit, non bella, nec ensem / immiti saevus duxerat arte faber*. Εξάλλου, το μοτίβο της φυσικής γονιμότητας του εδάφους και των πλασμάτων του ανευρίσκεται και στην *Οδύσσεια ζ΄* 117-131. Παρόμοια με τον ομηρικό Οδυσσέα, και ο Τίβουλλος παρατηρεί και θαυμάζει την ηρεμία και τη γονιμότητα της νήσου των Φαιάκων[12].

Το δίστιχο 49-50 ακυρώνει απότομα το όραμα της ιδανικής εποχής, και τοποθετεί εκ νέου στο επίκεντρο της ελεγείας την προσωπική περίπτωση του ποιητή, και ειδικότερα την αναχώρηση του από τη Ρώμη και την αναγκαστική παραμονή του στη Φαιακία. Ήδη η Χρυσή Εποχή παρουσιάστηκε ως η «αντι-εικόνα» της δυσαρέσκειας για τον παρόντα κόσμο. Εδώ ο Τίβουλλος εγκαταλείπει τον μεταφορικό λόγο και επιδίδεται σε απευθείας περιγραφή του κλίματος πολέμου που στιγματίζει το ζοφερό παρόν. Είναι τόσο έντονη μέσα στην ψυχή του ποιητή η καταδίκη του πολέμου ώστε το μοτίβο του πολέμου κυριαρχεί στην πραγμάτευση της Σιδηράς Εποχής. Έτσι, με την αρνητικά χρωματισμένη μνεία στον πόλεμο, ο ποιητής αντιπαραθέτει εύστοχα το ζοφερό παρόν στην ευδαίμονα Εποχή του Κρόνου, αντίθεση που ενισχύεται περαιτέρω καθώς η αναφορά στον πόλεμο ακολουθεί ύστερα από τη μακροσκελή περιγραφή της ευτυχισμένης Εποχής.

Το θέμα του θανάτου είναι το «νήμα» που διατρέχει ολόκληρη την ελεγεία 1.3. Αυτός ο φόβος λοιπόν γίνεται στον ποιητή συνειδητός και παρουσιάζεται τόσο άμεσος (*iam nunc*), ώστε ο ίδιος, μη μπορώντας να κάνει τίποτε άλλο σε μια εποχή που αυτός θριαμβεύει, αποδέχεται την ιδέα του και ζητά να του εξασφαλιστεί έστω ένας τάφος (*fac lapis inscriptis*

11. Για την επίδραση του Ησιόδου, του Λουκρητίου, του Βιργιλίου και Ορατίου στον Τίβουλλο, αναφορικά με το θέμα της Χρυσής Εποχής βλέπε μεταξύ άλλων: GRIMAL (1960)· LA PENNA (1962)· FANTAZZI (1974)· CAIRNS (1979), 51 κ.ε.· WIFSTRAND SCHIEBE (1981)· FARRELL (1991)· MORELLI (1991)· ΡΑΡΑΙΟΑΝΝΟΥ (2003) και ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ (2010).

12. MILLS (1974), 229.

stet super ossa notis, 54)[13]. Έχοντας συμβιβαστεί με την ιδέα του θανάτου και γράψει τον επιτάφιό του, ο Τίβουλλος οραματίζεται τη «μετά θάνατον» ζωή. Έτσι φαντάζεται ότι η ίδια η Αφροδίτη θα οδηγήσει την ψυχή του στα Ηλύσια Πεδία (57-58) όπου κυριαρχούν οι χοροί και τα κελαηδήματα των πουλιών (59-60), η κανέλα και τα ευώδη ρόδα (61-62), ενώ ο Amor υποκινεί τα *proelia amoris* (63-64). Και όλα αυτά τα προνόμια προορίζονται για τους πρόωρα χαμένους εραστές των οποίων τα κεφάλια στολίζονται με στεφάνια μυρτιάς (65-66).

Στην πρώιμη ελληνική λογοτεχνία τα Ηλύσια θεωρούνταν ο τόπος στον οποίο μετά θάνατον μεταφέρονται κάποιοι ήρωες λόγω της σχέσης, ή της συγγένειάς τους, με κάποιον θεό. Στην *Οδύσσεια* (*δ΄*, 561-564), ο Πρωτέας αποκαλύπτει στον Μενέλαο ότι μετά τον θάνατό του οι Ολύμπιοι θεοί θα τον στείλουν στο *Ἠλύσιον πεδίον*, κοντά στα σύνορα της γης, επειδή είναι σύζυγος της Ελένης και γαμπρός του Δία[14]. Εκεί, στην πατρίδα του Ραδάμανθυ, η ζωή είναι απρόσκοπτη και οι καταιγίδες, η βροχή και το χιόνι έχουν αντικατασταθεί από τις αύρες του Ζέφυρου και τους ανέμους που έρχονται από τον Ωκεανό. Στην περιγραφή των Ηλυσίων Πεδίων, αλλά και των Ταρτάρων, ο Τίβουλλος αντλεί την έμπνευσή του από την *Οδύσσεια* και ενσωματώνει μια «Νέκυια» σε ένα ποίημα που έχει ως φόντο τον μύθο του Οδυσσέα. Ολόκληρη η 1.3 είναι μια «εκτεταμένη μεταφορά» και η σκιά του ομηρικού αρχέτυπου πλανιέται πάνω από το ελεγειακό εγώ, που ακολουθεί τις ίδιες διαδρομές του «νόστου» του Οδυσσέα. Ο ομηρικός ήρωας, όμως, μεταμορφώνεται σε ελεγειακό αντι-ήρωα[15].

Ο πυρήνας της ιδέας των Ηλυσίων ως παραδείσου των ερωτευμένων ίσως μπορεί να ανευρεθεί στους στίχους 225 κ.ε. της *λ΄* Ραψωδίας, σε μια αφήγηση για τις όμορφες ηρωίδες του Κάτω Κόσμου, μερικές από τις

13. Βλέπε HANSLIK (1970), 142· CAMPBELL (1973), 154 και SCHMIDT (1985), 311-316.

14. Η BRAZOUSKI (1990), 35, στην προσπάθειά της να αποδείξει ότι τα Ηλύσια είναι ένας τόπος προορισμένος ειδικά στους αφοσιωμένους συζύγους, δίνει τη δική της ερμηνεία θεωρώντας ότι ο Όμηρος εδώ, αν και δεν αναφέρει ότι η Ελένη θα βρίσκεται μαζί με τη σύζυγό της στα Ηλύσια, ωστόσο η ένωσή τους εκεί υποδηλώνεται από το ότι ο Μενέλαος είναι σύζυγος της.

15. BRIGHT (1978), 17. Για απηχήσεις της *Οδύσσειας* στην 1.3 βλέπε EISENBERGER (1960), 191, 194, 196· MOßBRUCKER (1983), 34-55· BALL (1983), 50-65· CAIRNS (1979), 44-5, 46· HARMON (1986), 1920· KENNEDY (1993), 16, 49· LEE-STECUM (1998), 103-104 και HOUGHTON (2007), 153. Επιφυλάξεις εκφράζουν οι WIMMEL (1968), 179-180, 218 σημ. 83· PIERI (1988), 98-101, 109 σημ. 33 και MURGATROYD (1980), 100.

οποίες ήταν ερωμένες. Αυτό, κατά τον Cairns, ίσως αποτέλεσε αφορμή για τη σύλληψη των Ηλυσίων από τον Τίβουλλο ως τόπου αφιερωμένου στους εραστές[16]. Στη Ρωμαϊκή λογοτεχνία τα Ηλύσια εμφανίζονται για πρώτη φορά στην *Αινειάδα* του Βιργιλίου. Στο 5ο Βιβλίο (731-735), το φάντασμα του Αγχίση καλεί τον Αινεία να επισκεφθεί τον Κάτω Κόσμο για να συναντήσει τον πατέρα του στο *Elysium*, στα *concilia piorum*. Ακολουθώντας τις οδηγίες του φαντάσματος, στο 6ο Βιβλίο ο Αινείας, με οδηγό τη Σίβυλλα, περιηγείται τις διάφορες περιοχές του Κάτω Κόσμου, με τελικό προορισμό τα Ηλύσια. Αυτή η μεταθανάτια κατοικία περιλαμβάνει δύο διαφορετικές περιοχές ανταμοιβής για τις ηθικώς καθαρές ψυχές: τις *sedes beatae* (639), που κατοικούνται από ημι-θεϊκές ψυχές, οι οποίες διέφυγαν τον κύκλο της αναγέννησης και αξίζουν τη θεοποίηση επειδή ήταν απολύτως καθαρές ενόσω ζούσαν (661), και τα *nitentes campi* (677), που εμπερικλείουν τις ενάρετες ψυχές που προορίζονται να μετενσαρκωθούν σε νέα σώματα. Παρατηρούμε πως, και στον Βιργίλιο, η ηθική ανωτερότητα είναι καθοριστική για το μέλλον των ψυχών στον Κάτω Κόσμο, κάτι που φέρνει κοντά την περιγραφή της *Αινειάδας* στα Νησιά των Μακάρων του 2ου *Ολυμπιόνικου* του Πινδάρου. Όπως ορθά έχει επισημάνει η Molyviati-Toptsis, ο Βιργίλιος έχει δεχθεί την επίδραση των ορφικο-πυθαγόρειων αντιλήψεων περί μεταθανάτιας ζωής, αντιλήψεις που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη σύλληψη των Νησιών των Μακάρων από τον Πίνδαρο[17].

Όλη αυτή η λογοτεχνική παράδοση επέδρασε το δίχως άλλο στον Τίβουλλο ο οποίος, όμως, έθεσε τη δική του πρωτότυπη σφραγίδα στον υπέργειο Παράδεισο. Ο ελεγειακός ποιητής βλέπει μια ζωή μετά τον θάνατο, στην οποία εξασφαλίζεται ανταμοιβή για τους καλούς και τιμωρία για τους κακούς. Οι έννοιες όμως «καλός» και «κακός» σχετίζονται με τη συμπεριφορά που οι άνθρωποι έδειξαν απέναντι στον Έρωτα στην επίγεια ζωή[18]. Αυτοί που μπορούν να μετέχουν στην αγνή αγάπη αμείβονται στο επέκεινα· αντίθετα, οι αμαρτωλοί του έρωτα τιμωρούνται. Τα Ηλύσια Πεδία, πέρα από το να αποτελούν μια παρηγορητική ανταμοιβή για τους εραστές, είναι ένας τόπος που «επικυρώνει την ηθική ανωτερό-

16. CAIRNS (1979), 51 κ.ε.
17. MOLYVIATI-TOPTSIS (1994), 35.
18. HANSLIK (1970), 143.

τητα εκείνων που σέβονται τους νόμους της αγάπης»[19]. Ο Τίβουλλος δεν επιθυμούσε να επιδείξει κανένα εσχατολογικό δόγμα, αλλά να δηλώσει την πίστη του στην καθαρή αγάπη ως ιδανικό ζωής, να καταδείξει ότι αυτή είναι η δύναμη στην οποία υπακούει και την οποία εμπιστεύεται. Μπορεί στην *Οδύσσεια* ή στην *Αινειάδα* να γίνεται λόγος για τόπους προορισμένους για εραστές, αλλά αυτοί, σε καμία περίπτωση, δεν ταυτίζονται με τα Ηλύσια. Ο Petersen διατείνεται ότι η περιγραφή, την οποία ο Τίβουλλος μας δίνει πρώτος στη ρωμαϊκή λογοτεχνία, δεν μπορεί να αναχθεί σε μια συγκεκριμένη πηγή[20]. Ο ελεγειακός ποιητής δημιουργεί τον δικό του «ριζοσπαστικό» Παράδεισο μέσα στον οποίο και ο ερωτευμένος *militat*. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η υπό του Τιβούλλου σύλληψη για το επέκεινα είναι πρωτότυπη και μοναδική και αποτελεί πρότυπο για το πώς ένας ποιητής, επεξεργάζεται ένα παραδοσιακό υλικό και το χρησιμοποιεί έντεχνα για την εκπλήρωση των στόχων του λογοτεχνικού είδους που επέλεξε να υπηρετήσει. Πρόκειται για μια ιδανική κατάσταση που προσαρμόζεται στο ελεγειακό πλαίσιο[21]. Έτσι, ο ελεγειακός στηρίζεται μεν στην παλαιότερη λογοτεχνική παράδοση, αλλά δημιουργεί κάτι το εντελώς καινούργιο: στη θέση των Ηρώων του Ησιόδου ή των «Καλών» του Πινδάρου, εμφανίζονται αυτοί που έχασαν τον έρωτα λόγω αιφνίδιου θανάτου.

Στον αντίποδα των Ηλυσίων, λοιπόν, βρίσκονται τα Τάρταρα, ένας χώρος βασανιστηρίου προορισμένος για τους αμαρτωλούς κατά του Έρωτα (67-78), όπου η Τισιφόνη τιμωρεί τους αμαρτωλούς (69-70) και ο Κέρβερος φρουρεί τις πύλες (71-72). Εδώ διακρίνονται τέσσερεις αμαρτωλοί: ο Ιξίων, δεμένος σε τροχό (73-74), ο Τιτυός, εκτεθειμένος στους γύπες (75-76), ο Τάνταλος, καταδικασμένος σε αιώνια δίψα (77-78) και οι κόρες του Δαναού, τιμωρημένες να μεταφέρουν νερό σε βαρέλια δίχως πάτο

19. BERTOLI (1991), 47. Όπως ακριβώς ο Τίβουλλος προορίζει για τα Νησιά των Μακάρων τους πιστούς στον Έρωτα, έτσι και ο Οράτιος, στη 16η *Επωδό*, δείχνει τον δρόμο για την ανάκτηση της παραδείσιας κατάστασης από την *pia gens*. Επωφελούμενος από την ιδιότητά του ως *vates* (*piis secunda vate me datur fuga*, 1.16.66) ο ποιητής παρακινεί τους συμπολίτες του, με δυναμικό τρόπο, να παρατήσουν τον γυναικείο ολοφυρμό και να ξανοιχτούν στον Ωκεανό, για να κατοικήσουν στις *divites insulas*.

20. PETERSEN (1952), 44 κ.ε.

21. Ο WIMMEL (1968), 203 θεωρεί τολμηρή την εισαγωγή των Ηλυσίων από τον Τίβουλλο στο ελεγειακό είδος και παρατηρεί ότι η αντίληψη αυτή πλησιάζει στη χριστιανική ιδέα για το επέκεινα.

(79-80). Όλα αυτά τα βασανιστήρια των κολασμένων ο Τίβουλλος τα εύχεται στον αντίζηλό του στον έρωτα (81-82).

Πρόδηλη εμφανίζεται η σχέση μεταξύ του Ιξίωνα και του γίγαντα Τιτυού, εφόσον αμφότεροι προσέβαλαν ερωτικά δύο θεές. Ταυτόχρονα, όμως, τόλμησαν να παραβιάσουν τον ερωτικό νόμο που ορίζει στον πιο ισχυρό να έχει την πρωτοβουλία στον έρωτα και εντέλλεται αμοιβαιότητα σχέσης[22]. Ο Τιτυός, λοιπόν, είχε προσπαθήσει να βιάσει μια θεά, τη Λητώ, και γι' αυτό υποφέρει αιώνια (*assiduas*) το φρικτό μαρτύριο να του τρώνε τα πουλιά το ήπαρ[23]. Τα πουλιά (*aves*) που τον κατασπαράζουν έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τα πτηνά των Ηλυσίων (59-60): εκεί αποτελούσαν σύμβολα ευδαιμονίας, εδώ μετατρέπονται σε σύμβολα τρόμου και συνεχούς πόνου (*adsiduas aves*). Η πρώτη μαρτυρία αυτού του συμβάντος έρχεται από τη *Νέκυια* (*Οδ. λ΄*, 576-9), αλλά στην ομηρική εκδοχή του μύθου είναι δύο γύπες τα εκτελεστικά όργανα της τιμωρίας του Τιτυού[24]. Ο όρος *viscere*, ο οποίος στο εν λόγω χωρίο χρησιμοποιείται ποιητικά για το συκώτι, εθεωρείτο στην Αρχαιότητα, πολλές φορές, ως «κέντρο των παθών»[25]. Σε ελεγειακό επίπεδο, θα μπορούσε να υποδηλώνει, όπως εύστοχα υποστηρίζει ο Houghton, τη διαρκή αγωνία που νοιώθει ο εραστής λόγω της ταλαιπωρίας από τα πάθη του[26].

Το τρίτο μυθολογικό παράδειγμα αναφέρεται στον Τάνταλο. Η τιμωρία του συνδέθηκε στην Αρχαιότητα με τρία μαρτύρια: τη δίψα, την πείνα και τον θανάσιμο τρόμο. Η πρώτη ήταν παροιμιακή και είναι αυτή που επιλέγει ο Τίβουλλος στην 1.3[27]. Στον Όμηρο (*Οδ. λ΄*, 582 κ.ε.) ο Τάνταλος

---

22. Βλέπε BERTOLI (1991), 56 και MASARACCHIA (1982), 430 ιδίως σημ. 3.

23. Ο HENDERSON (1969), 650 κ.ε. υποστηρίζει ότι η υπό του Τιβούλλου περιγραφή του Τιτυού στα Τάρταρα αποτελεί μια δυναμική απάντηση στον Λουκρήτιο 3.992 κ.ε., καθώς προσπαθεί να αντικρούσει τις ιδέες του φιλοσόφου για τον έρωτα και τον θάνατο.

24. Στον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου με το ίδιο μαρτύριο τιμωρείται από τον Δία και ο Προμηθέας, όχι όμως για ερωτικούς λόγους αλλά για τη φιλάνθρωπη πράξη της κλοπής της φωτιάς. Στη λατινική λογοτεχνία το θέμα βρίσκεται στους Λουκρ. 3.984-91, Βιργ. *Aen*. 6.595-600, Οράτ. *Carm*. 2.14.8, 3.4.77-9, 3.11.21-2, Προπ. 3.5.44, Οβίδ. *Met*. 4.457-8, *Ibis* 181-2, Phaedr. *Fab*. 110.13-4.

25. Βλέπε MALTBY (2002), στην 1.3.75-6.

26. HOUGHTON (2007), 162.

27. Εκδοχή που ακολουθήθηκε από τους Προπέρτιο 2.17.5, 4.11.24, Οβίδιο *Met*. 10.41, Οράτιο *Sat*. 1.1.68, Σενέκα *Med*. 745, *Agam*. 19 και 769, *Octav*. 621, Στάτιο *Theb*. 4.538, 8.51 κλπ.

περιγράφεται να στέκεται σε μια λίμνη μέχρι το πηγούνι του προσπαθώντας μάταια να πιεί νερό. Αυτός γίνεται το σύμβολο της αιώνιας στέρησης που επικρατεί στα Τάρταρα, σε αντίθεση με την αυτοφυή αφθονία που χαρακτηρίζει τα Ηλύσια[28]. Ενώ, όμως, στην περίπτωση του Ιξίωνα κατονομάζεται ρητά το ερωτικό αμάρτημα και σε εκείνη του Τιτυού αυτό υπονοείται έμμεσα, στην περίπτωση του Ταντάλου η κατανόηση του αμαρτήματός του παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες. Πολλοί μελετητές απέκλεισαν οποιαδήποτε ερωτική αιτιολόγηση και, κατά συνέπεια, οποιαδήποτε ελεγειακή σημασία στην παρουσία του Ταντάλου στην 1.3[29]. Διατύπωσαν ποικίλες εικασίες, σημαντικότερες από τις οποίες είναι ότι αποκάλυψε στους ανθρώπους τα μυστικά των θεών (Πίνδ. *Ολυμπ*. 1.59-63), σκότωσε τον γιο του, τον Πέλοπα, και πρόσφερε στους θεούς τις σάρκες του και ότι έκλεψε αμβροσία και νέκταρ από τους θεούς για να τα μοιράσει στους ανθρώπους[30]. Επειδή, όμως, τόσο η παρουσίαση των Ηλυσίων όσο και των Ταρτάρων είναι ερωτοκεντρική, με ερωτικά αίτια πρέπει να συνδεθεί και το αμάρτημα του Ταντάλου. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινήθηκαν κάποιοι μελετητές μερικοί από τους οποίους έδωσαν και τη δική τους αιτιολογία, περισσότερο ή λιγότερο ικανοποιητική[31].

---

28. BRIGHT (1978), 31. Ο HOUGHTON (2007), 163, υποστηρίζει ότι η δίψα του Ταντάλου συμβολίζει τη «δίψα του αποθαρρυμένου εραστή, πάντα ακριβώς τη στιγμή (*iam iam*, 78), της επίτευξης της επιθυμίας του».

29. Έτσι ο CILLIERS (1974), 79.

30. Πρβ. ROSCHER V. 78.52-79.14.

31. Έτσι η DREWS (1952), 35-56 ταύτισε τον Τάνταλο με τον Ασσάονα, βασιλιά της Λυδίας, πατέρα της Νιόβης, την οποία αυτός προσπάθησε να αποπλανήσει και, όταν απέτυχε, θανάτωσε τα παιδιά της. Αυτό ίσως μπορεί να θεωρηθεί ως μια προσβολή κατά του Amor. Είναι όμως πολύ αμφίβολο αν ο Τίβουλλος, ένας ποιητής φειδωλός σε μυθολογικές αναφορές, θα υιοθετούσε έναν τόσο άγνωστο μύθο. Κριτική στην άποψη αυτή ασκούν οι EISENBERGER (1960), 194 σημ. 2, WIMMEL (1968), 211 σημ. 71 και MASARACCHIA (1982), 430 σημ. 5. Ο HENDERSON (1969) πιστεύει ότι στη θέση του Ταντάλου θα ταίριαζε καλύτερα να εισαχθεί ο Σίσυφος λόγω του αμαρτήματός του έναντι της Αφροδίτης. Έτσι, σύμφωνα με τον μελετητή, όλοι οι αμαρτωλοί του Τιβούλλου θα λειτουργούσαν σε ένα ελεγειακό πλαίσιο. Μια άλλη ενδιαφέρουσα προσπάθεια αιτιολόγησης έγινε από τον BERTOLI (1991), 57 ο οποίος, βασιζόμενος στο 1.2.41-2, υποστηρίζει ότι η φλυαρία του Ταντάλου τον συγκαταλέγει μεταξύ των εχθρών της Αφροδίτης, εφόσον η κοινολόγηση των μυστικών του Έρωτα είναι μια από τις παραβάσεις κατά του Amor. Δεν αρκεί όμως αυτή η ενδοκειμενική αναφορά, καθώς εκεί δεν αναφέρεται το όνομα του αμαρτωλού. Βλέπε περαιτέρω PERRELLI (2002), στην 1.3.77-8.

Οι στίχοι 81-82, που κλείνουν την περιγραφή των Ταρτάρων, είναι μια *oppositio in imitando* σε σχέση με τους στίχους 65-66 που αποτελούν επίσης το κλείσιμο του χωρίου του αφιερωμένου στα Ηλύσια Πεδία, επιβεβαιώνοντας, για μια ακόμη φορά, τη στενή αντιστοιχία μεταξύ Ηλυσίων και Ταρτάρων. Το *illic sit quicumque* (81) αντιτίθεται στο *illi est quicumque* (65), καθιστώντας έτσι ρητή τη διάκριση μεταξύ Παραδείσου και Κόλασης ως χώρων, αντίστοιχα, ανταμοιβής και τιμωρίας. Στους στίχους 65-66, ο ποιητής παρουσίαζε εκείνους που ο Amor τους καθιστούσε άξιους να συγκαταλέγονται στους κατοίκους των Ηλυσίων. Εδώ παρουσιάζει, μέσω αποπομπής και κατάρας, εκείνους που «αξίζουν» να πάνε στην Κόλαση. Αλλά ποιος πιστεύει ο Τίβουλλος ότι αξίζει να τιμωρείται εκεί επίσης; Αυτός που αποτολμά να βεβηλώσει την αγάπη του και του ευχήθηκε μια βασανιστική στρατιωτική θητεία (*violavit amores,* | *optavit lentas et mihi militias*, 82). Η φράση διατηρεί εδώ μια ηθελημένη αμφισημία και δεν χρήζει περαιτέρω επεξηγήσεων εφόσον τα μυθολογικά *exempla* που παρουσιάστηκαν ανωτέρω έχουν έναν αναμφισβήτητο διδακτικό χαρακτήρα: τα Τάρταρα περιμένουν όποιον θα παραβιάσει τους *amores* του Τιβούλλου.

Στην κατακλείδα 83-94 ο Τίβουλλος απευθύνεται στη Δηλία, παρακαλώντας τη να παραμένει πιστή. Τη φαντάζεται κάτω από την προστασία μιας γριούλας που σαν πιστός φύλακας βρίσκεται κάθε στιγμή κοντά της (83-84). Αυτή η *custos* της διηγείται παραμύθια την ώρα που αυτές γνέθουν με τη ρόκα τους, ώσπου η κοπέλα, εξαντλημένη, πέφτει για ύπνο (85-88). Ο Τίβουλλος οραματίζεται την απρόοπτη επιστροφή του (89-90) και τις γεμάτες ενθουσιασμό εκδηλώσεις της αγαπημένης του η οποία με γυμνά πόδια και ξεχτένιστα μαλλιά, τρέχει στην αγκαλιά του (91-92). Το ποίημα κλείνει με τη λαμπρή εικονοπλασία της Αυγής μέσα σε μια αισιόδοξη προοπτική (93-94).

Ο Τίβουλλος καταλαμβάνεται από μέριμνα για την αγαπημένη η οποία είναι εκτεθειμένη στους κινδύνους ενός ερωτικού αντιπάλου και απευθύνεται προς αυτήν (*at tu*). Για να έχει η ελπίδα της επιστροφής μια βάση για την αληθινή επανασύνδεσή του με τη Δηλία είναι απαραίτητο η Δηλία να του είναι πιστή. Κάνει, λοιπόν, έκκληση (*precor*) στην αγαπημένη του για να του είναι απόλυτα αφοσιωμένη. Η επίκληση αυτή ξετυλίγεται σε ένα τετράστιχο στο οποίο ο ποιητής φαντάζεται εξιδανικευμένα την αγαπημένη του να υφαίνει κατά τις μακρές νύκτες της αναμονής, έχοντας δίπλα της για *custos* τη *saedula anus* που εποπτεύει το κλώσιμο. Η Δηλία, μια γυναίκα *secundis classis*, όπως άλλωστε όλες οι ελεγειακές *puellae*, ενδύεται εδώ τις τυπικές ιδιότητες μιας ρωμαίας *matrona*: την

castitas, τον *pudor* και την *industria*. Πολλοί μελετητές συσχέτισαν αυτή την εικόνα της Δηλίας με αυτή της ομηρικής συζύγου του Οδυσσέα[32]. Ο Bright και ο Ball[33] συνέδεσαν επιπρόσθετα τη *sedula anus* της Δηλίας με τη γηραιά Ευρύκλεια, την πιστή υπηρέτρια της Πηνελόπης.

Η τελική προσευχή (*precor*) να δει γρήγορα μια τέτοια μέρα ξαναφέρνει στη μνήμη την αρχική προσευχή στον θάνατο. Το κλίμα όμως έχει πλήρως αλλάξει, καθώς την αρχική απογοήτευση και μελαγχολία των εναρκτήριων στίχων διαδέχεται η λαμπρή εικονοπλασία της Αυγής, σύμβολο ελπίδας και αισιοδοξίας. Έτσι τα επίθετα *nitentem*, *candida* καθώς και το ουσιαστικό *Luciferum* αντιπαρατίθεται στα επίθετα *nigra* και *atra* που στην αρχή της ελεγείας περιέγραφαν τον θάνατο. Ο Τίβουλλος στο καταληκτικό δίστιχο αναπτύσσει περαιτέρω τον υπαινιγμό για την επιστροφή του Οδυσσέα μέσω της εμφάνισης της λέξης *Aurora*[34] που ανακαλεί την ομηρική «ροδοδάκτυλη Αυγή». Σύμφωνα με την *Οδύσσεια* (ψ΄, 241-6), όταν ο Οδυσσέας επιστρέφει στην Πηνελόπη, η Αθηνά καθυστερεί τη χαραυγή[35]. Έτσι, ακόμη και στο τέλος, το ομηρικό αρχέτυπο βρίσκεται πίσω από τη σκέψη του ποιητή. Όπως ο Οδυσσέας υποτιθέμενος νεκρός επιστρέφει στην Πηνελόπη από τον Άλλο Κόσμο, έτσι και ο Τίβουλλος επιστρέφει θριαμβευτής από την υπερκόσμια χώρα των Φαιάκων, όπως την έχει διαμορφώσει η ελεγειακή φαντασία του. Η ελεγεία ξεκίνησε με τον αληθινό χωρισμό ανάμεσα στον Τίβουλλο και στη Δηλία, και, μέσω

32. EISENBERGER (1960), 196· HANSLIK (1970), 140 και 144· PUTNAM (1973), 74, 86· BALL (1971), 84-85· BRIGHT (1978), 32-34· GOTOFF (1974), 244· MILLS (1974), 232· RHORER (1974), 225 και 244-5 και MURGATROYD (1980), 125. Ο BRIGHT, στηριζόμενος στον JACOBSON (1974), 243-76, πιστεύει ότι ο Τίβουλλος, στη σύνδεση της Δηλίας με την Πηνελόπη, έλαβε υπόψη του μια άλλη εκδοχή του μύθου, σε μια προσπάθεια να παρουσιαστεί η αρνητική πλευρά της μακρόχρονης αναμονής της, που παρουσιάζει την Πηνελόπη ως άπιστη σύζυγο που ενδίδει σε όλους τους μνηστήρες. Η εκδοχή αυτή του μύθου ήταν αρκετά γνωστή στη Ρώμη, πράγμα που επιβεβαιώνεται από την αξιοποίηση της από τον Οράτιο (*Sat*. 2.5.75-83) και από τον Οβίδιο *Her*. 1.

33. BRIGHT (1978), 33 και BALL (1983), 62.

34. Ο MORELLI (1991), 186 επισημαίνει ότι στο τελικό δίστιχο ο Τίβουλλος συγχωνεύει δυο μοτίβα: εκείνο της ομηρικής πηγής, που προαναφέραμε, και εκείνο των *candidi soles* (πρβ. Κάτουλλο 8.3).

35. Αυτό το συγκεκριμένο πρωινό ισχυρίζεται ο MILLS (1974), 232 ότι ίσως θα είχε στο μυαλό του ο Τίβουλλος.

της κυκλικής σύνθεσης, τελειώνει με το όραμα της επιστροφής του στην πατρίδα και της επανένωσής του με την αγαπημένη του.

* * *

Στην παρούσα εργασία προσπαθήσαμε να δείξουμε πως η παρουσία του Ομήρου στην ποιητική παραγωγή του Τιβούλλου είναι έντονη και ότι ο τρόπος με τον οποίο ο ελεγειακός εισάγει ομηρικά μοτίβα στην ελεγεία 1.3 καταδεικνύει το μέγεθος της λογοτεχνικής του μεγαλοφυΐας. Ο Τίβουλλος επιλέγει να αξιοποιήσει στην ποίησή του ομηρικά θέματα, θέματα που ανήκουν σε μια εντελώς διαφορετική ειδολογική κατηγορία από αυτή που υπηρετεί. Η ομηρική αντίληψη της Φαιακίας, της Νέκυιας και των Ηλυσίων Πεδίων είναι τα κυριότερα θέματα που φέρνουν κοντά τον Όμηρο στον Ρωμαίο ελεγειακό.

Στην 1.3 ο Τίβουλλος διαλέγεται απευθείας με τον Όμηρο, διαβάζει το έργο του χωρίς να τα βλέπει πάντοτε υπό το πρίσμα της αλεξανδρινής λογοτεχνίας. Η αναγωγή στο ομηρικό πρότυπο αποτελεί ίσως μια επιδίωξη απλούστευσης, εκλεπτυσμένης λιτότητας, μια μορφή αντίδρασης στην περίτεχνη αλεξανδρινή διαμεσολάβηση η οποία, διακονώντας την ακραία λογιότητα, αποτελεί «διανοητική και αισθητική τροφή και τρυφή για λίγους»[36] και σε γλωσσικό επίπεδο εμφανίζει συμπτώματα φορμαλιστικής εκζήτησης.

Η ελεγεία 1.3 λοιπόν κινείται στο πλαίσιο ενός λογοτεχνικού παιχνιδιού με υπαινιγμούς στον Όμηρο καθώς ο ελεγειακός προσαρμόζει την επική περιγραφή στο ελεγειακό ύφος. Τι ζητούσε άραγε ο ελεγειακός από τον Όμηρο; Αναμφισβήτητα πρώτα από όλα μια λογοτεχνική εγγύηση. Όπως και οι άλλοι σύγχρονοί του ποιητές, ο Τίβουλλος εκφράζει τον σεβασμό του στις δημιουργίες των προγόνων του συνθέτοντας μία ολόκληρη ελεγεία βασισμένη σε ένα συγκεκριμένο λογοτεχνικό έργο. Αλλά επίσης το γεγονός ότι ήταν «παιδί του χάους»[37] καθώς έζησε σε μια περίοδο επίπονης μεταβατικότητας, μεταξύ της κατάρρευσης της Δημοκρατίας και της διαδοχής της Νέας Εποχής, είχε σοβαρό αντίκτυπο στην ποίησή του. Η ρωμαϊκή ψυχή του Τιβούλλου, αναταραγμένη από τις θύελλες του παρελθόντος και αντιμέτωπη με τις ανησυχίες του μέλλοντος, αναζητούσε στέρεο έδαφος στις πνευματικές αξίες του παρελ-

36. Η έκφραση ανήκει στον Παπαγγελη (1994), 142.

37. Έτσι τον αποκαλεί ο Lefèvre (1988), 184, μαζί με τον Προπέρτιο.

θόντος. Αυτή η αναζήτηση τον έφερε μπροστά σε έργα Αρχαίων Ελλήνων οι οποίοι άφησαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους στον ελεγειακό. Έτσι, η επιστροφή στον Όμηρο στην 1.3 ομολογεί έμμεσα τη δημιουργία ενός ιδιαίτερου ποιητικού κόσμου που συνδυάζει την ομηρική ηθική με τη θεματική του ελεγειακού έρωτα[38].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BALL, R.J. (1971), *The Structure of Tibullus's Elegies*, New York: diss., Columbia University.

BALL, R.J. (1983), *Tibullus the Elegist: A Critical Survey*, Hypomnemata 77, Göttingen.

BERTOLI, E. (1991), *L'elegia 1.3 di Tibullo*, Padova.

BONJOUR, M. (1976), *Terre Natale: Études sur une composante affective du patriotisme romain*, Paris.

BRAZOUSKI, A. (1990),«Lovers in Elysium», *Classical Bulletin* 66, 35-36.

BRIGHT, D.F. (1978), *Haec mihi fingebam: Tibullus in His World*, Leiden: Cincinnati Classical Studies 3.

JACOBSON, H. (1974), *Ovid's Heroides*, Princeton: University Press.

CAIRNS, F. (1979), *Tibullus: A Hellenistic Poet at Rome*, Cambridge.

CAMPBELL, C. (1973), «Tibullus: Elegy I.3», *Yale Classical Studies* 23, 147-157.

CILLIERS, J.F. (1974), «The Tartarus Motif in Tibullus' Elegy 1, 3», *Acta classica* 17, 75-79.

DREWS, H. (1952), *Der Todesgedanke bei den römischen Elegikern*, Kiel.

EISENBERGER, H. (1960), «Der innere Zusammenhang der Motive in Tibulls Gedicht 1, 3», *Hermes* 88, 188-197.

FARRELL, J. (1991), *Vergil's Georgics and the Traditions of Ancient Epic: The Art of Allusion in Literary History*, Oxford.

FISHER, J.M. (1983), «The Life and Work of Tibullus», *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II 30.3, 1924-1961.

GATZ, B. (1967), *Weltalter, goldene Zeit und sinnverwandte Vorstellungen*. Spudasmata 16, Hildesheim.

---

38. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κα Σοφία Παπαϊωάννου, Καθηγήτρια Λατινικής Φιλολογίας και διευθύντρια του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας του ΕΚΠΑ, η οποία με τις πολύτιμες υποδείξεις και παρατηρήσεις της συνέβαλε ουσιαστικά στη διαμόρφωση του παρόντος άρθρου.

GOTOFF, H.C. (1974), «Tibullus: *Nunc levis est tractanda Venus*», *Harvard Studies in Classical Philology* 78, 231-251.

GRIMAL, P. (1958), «Le roman de Délie et le premier livre des Élégies de Tibulle», *Revue des études anciennes* 60, 131-141.

GRIMAL, P. (1960), «Tibule et Hésiode», στο *Hésiode et son influence* Vandœuvres-Genève: Fondation Hardt: Entretiens sur l'antiquité classique 7, 271-301.

HANSLIK, R. (1970), «Tibulls Elegie I, 3», στο W. WIMMEL (εκδ.): *Forschungen zur römischen Literatur. Festschrift zum 60. Geburtstag von Karl Büchner*, 138-145, Wiesbaden.

HARMON, D.P. (1986), «Tibullus and the Rural Festival», *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II 16.3, 1943-1955.

HENDERSON, A.A.R. (1969), «Tibullus, Elysium and Tartarus», *Latomus* 28, 649-653.

HOUGHTON, L.B.T. (2007), «Tibullus' elegiac underworld», *Classical Quarterly* 57, 153-163.

KENNEDY, D.F. (1993), *The Arts of Love: Five Studies in the Discourse of Roman Love Elegy*, Cambridge.

LA PENNA, A. (1962), «Esiodo nella cultura e nella poesia di Virgilio», στο *Hésiode et son influence*, Vandœuvres-Genève: Fondation Hardt. Entretiens sur l'antiquité classique VII, 213-270.

LEE-STECUM, P. (1998), *Powerplay in Tibullus: Reading Elegies Book One*, Cambridge.

LEFÈVRE, E. (1988), «Die unaugusteischen Züge der augusteischen Literatur», στο G. BINDER (εκδ.), *Saeculum Augustum. II: Religion und Literatur*, Darmstadt: Wege der Forschung 512, 173-196.

MALTBY, R. (2002), *Tibullus: Elegies. Text, Introduction and Commentary* (ARCA). Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 41, Cambridge.

ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ, Δ.Ν. (2006), *Ομήρου Οδύσσεια*. Μετάφραση, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη.

MASARACCHIA, E. (1982), «Tantalo nell'oltretomba di Tibullo 1, 3, 67-80», *Rivista di filologia e d'istruzione classica* 110, 429-434.

MCLOUGHLIN, T. (1966), «*Nunc ad bella trahor* ... Tibullus I, x, 13», *Latomus* 25, 287-290.

MILLS, D.H. (1974), «Tibullus and Phaeacia: a Reinterpretation of 1.3», *The Classical Journal* 69, 226-233.

MOLYVIATI-TOPTSIS, U. (1994), «Vergil's Elysium and the Orphic-Pythagorean Ideas of After-Life», *Mnemosyne* 47, 33-46.

MORELLI, A.M. (1991), «I "Saturnia regna" nell'elegia 1, 3 di Tibullo», *MD* 26, 175-187.

MOSSBRUCKER, B. (1983), *Tibull und Messalla. Eine Untersuchung zum Selbstverständnis des Dichters Tibull*, Bonn: Habelts Dissertationsdrucke. Reihe Klassische Philologie 34.

MURGATROYD, P. (1980), *Tibullus I: A Commentary on the First Book of the Elegies of Albius Tibullus*, Pietermaritzburg.

ΠΑΠΑΓΓΕΛΗΣ, Θ.Δ. (1994), «Από την Ελληνική στη Ρωμαϊκή ελεγεία», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 4, 137-172.

PAPAIOANNOU, S. (2003), «Founder, Civilizer and Leader: Vergil's Evander and his Role in the Origins of Rome», *Mnemosyne* 56.6, 680-702.

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Π. (2010), *Rura cano: η επιβίωση της ησιόδειας ποίησης στον Τιβουλλο και η ειδολογική ανασύνθεσή της*. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: ΕΚΠΑ.

PERRELLI, R. (2002), *Commento a Tibullo: Elegie, Libro I.* Studi di Filologia Antica e Moderna, Soveria Mannelli.

PETERSEN, B. (1952), *Kommentar zu Tibull's Todeselegie* (I.3), Freiburg.

PIERI, M.-P. (1988), «L'autocompianto funebre del poeta elegiaco», στο *Munus amicitiae. Scritti in memoria di Alessandro Ronconi*. Quaderni di filologia latina IV, 2, 98-111, Firenze.

PUTNAM, M.C.J. (1973), *Tibullus: A Commentary*, Okl.: Norman.

RHORER, C.C. (1974), *Tibullus: a structural analysis of the elegies of the first book*, Yale University: Diss.

RIPOSATI, B. (1968), *Introduzione alle studio di Tibullo*, Milano.

ROSCHER, W.H. (1890-1924), *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie*, Leipzig.

SCHMIDT, V. (1985), «*Hic ego qui iaceo*: Die lateinischen Elegiker und ihre Grabschrift», *Mnemosyne* 38, 307-333.

SMITH, K.F. (1913), *The Elegies of Albius Tibullus. The Corpus Tibullianum*. Edited with Introduction and Notes on Books I, II and IV 2-14, New York.

WIFSTRAND SCHIEBE, M. (1981), *Das ideale Dasein bei Tibull und die Goldzeitkonzeption Vergils.* Acta Universitatis Upsaliensis: Studia Latina Upsaliensia 13, Uppsala.

WIMMEL, W. (1968), *Der frühe Tibull.* Studia et Testimonia Antiqua 6, München.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η τρίτη ελεγεία του πρώτου Βιβλίου του ρωμαίου ελεγειακού ποιητή Τιβούλλου ανήκει στις ελεγείες του κύκλου του πάτρωνά του, του Μεσσάλλα (1.1, 3, 5, 7). Στη συγκεκριμένη ελεγεία το ελεγειακό «εγώ» φαίνεται να ακολουθεί τον Μεσσάλλα σε μια εκστρατεία στην Ανατολή, αλλά στην πορεία του ταξιδιού νοσεί και εγκαταλείπεται στη Φαιακία με μόνη συντροφιά τη μοναξιά και τη μελαγχολία. Ο ελεγειακός μεταθέτει αυτή την τρομακτική εμπειρία στον κόσμο της μυθολογίας και υποδεικνύει παραλληλισμούς μεταξύ του εαυτού του και του περιπλανώμενου Οδυσσέα που ναυάγησε στο ίδιο νησί στη ραψωδία ε και ζ. Ο Μύθος του Οδυσσέα παραμένει ως «σκηνικό» καθ' όλη την ελεγεία και η σκιά του ομηρικού αρχέτυπου πλανιέται πάνω από το ελεγειακό εγώ που ακολουθεί τις ίδιες διαδρομές του νόστου του Οδυσσέα. Ο ομηρικός όμως ήρωας μεταμορφώνεται σε ελεγειακό αντιήρωα. Ο Τίβουλλος βλέπει τον εαυτό του εγκαταλελειμμένο στη Φαιακία στο έλεος της αρρώστιας του, όπως ο Οδυσσέας ήταν εγκαταλελειμμένος στη Φαιακία. Έχοντας συμβιβαστεί με την ιδέα του θανάτου, ο Τίβουλλος φαντάζεται ότι η ίδια η Αφροδίτη θα οδηγήσει την ψυχή του στα Ηλύσια Πεδία. Στον αντίποδα των Ηλυσίων βρίσκονται τα Τάρταρα, ένας χώρος βασανιστηρίου προορισμένος για τους αμαρτωλούς κατά του Έρωτα. Ακόμη και στο τέλος της ελεγείας το ομηρικό αρχέτυπο βρίσκεται πίσω από τη σκέψη του ποιητή. Όπως ο Οδυσσέας, υποτιθέμενος νεκρός, επιστρέφει στην Πηνελόπη από τον Άλλο Κόσμο, έτσι και ο Τίβουλλος επιστρέφει θριαμβευτής από την υπερκόσμια Φαιακία της ποίησής του.

Λέξεις κλειδιά: Τίβουλλος 1.3, Όμηρος, Οδυσσέας, Ηλύσια Πεδία, Τάρταρα.

ABSTRACT

Tibullus 1.3 belongs to the group of elegies addressed to Messalla (1.1, 3, 5, 7). In the particular elegy, the elegiac «ego» appears to follow Messalla in his expedition to the East. However, during the journey the elegiac speaker experiences an illness and is abandoned in Phaeacia with his loneliness and

melancholy as sole companion. The elegiac poet projects this horrible experience onto the world of myth and parallels himself to the wandering Odysseus who ended up shipwrecked in the same island in *Odyssey* 5 and 6. The story of Odysseus remains as the «setting» throughout the elegy and the shadow of the Homeric archetype haunts the elegiac «ego», which follows the same course of Odysseus' nostos. As the elegy unravels, however, we see the Homeric hero transforming himself into an elegiac antihero. Tibullus sees himself abandoned in Phaeacia, at the mercy of his illness, in the same way Odysseus was abandoned in Phaeacia. Having come to terms with the idea of death, Tibullus imagines that Aphrodite herself will lead his soul to Elysium. On the other side of Elysium lies Tartarus, a place of torture designated for those who sinned by fighting against Amor. The Homeric archetype remains in the poet's thought to the end of the poem. Just like Odysseus, who, even though alleged to be dead, came back to Penelope from the dead, Tibullus makes a triumphant return from the outlandish Phaeacia of his poetry.

Keywords: Tibullus 1.3, Homer, Odysseus, Elysium, Tartarus.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΔΕΠ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑ

Τμήμα Φιλολογίας

Αγάθος Θανάσης, Επίκουρος Καθηγητής
Αγγελάτος Δημήτρης, Καθηγητής
Αντωνοπούλου Θεοδώρα, Καθηγήτρια
Βαρλοκώστα Σπυριδούλα, Καθηγήτρια
Βερτουδάκης Βασίλειος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Γαραντούδης Ευριπίδης, Καθηγητής
Γεωργακοπούλου Σοφία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Γιόση Μαίρη, Καθηγήτρια
Γκαράνη Μυρτώ, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Γούτσος Διονύσιος, Καθηγητής
Ζαμάρου Ειρήνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ιακώβου Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ιωακειμίδου Λητώ, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Καλαμάκης Διονύσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Καναβού Νικολέτα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Καπλάνογλου Μαριάνθη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Καραδήμας Δημήτριος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Καραμαλέγκου Ελένη, Καθηγήτρια
Καρβούνη Αικατερίνη-Νίνα, Λέκτορας
Κάρλα Γραμματική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Καρπούζου Πέγκυ, Επίκουρη Καθηγήτρια
Κόλιας Ταξιάρχης, Καθηγητής
Κουτσουλέλου-Μίχου Σταματία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κωνσταντάκος Ιωάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής
Λεντάκης Βασίλειος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Λεντάρη Σταματίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Λουκάκη Μαρίνα, Καθηγήτρια
Μακρυγιάννη Ευγενία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Μαρκόπουλος Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Ματθαίος Στέφανος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Μιχαλόπουλος Ανδρέας, Καθηγητής
Μόζερ Αμαλία, Καθηγήτρια
Μπάζου Αθηνά, Λέκτορας
Μπέλλα Σπυριδούλα, Καθηγήτρια
Μπενέτος Διονύσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Ντουνιά Χριστίνα, Καθηγήτρια
Ξούριας Γιάννης, Επίκουρος Καθηγητής
Παΐδας Κωνσταντίνος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Παναγιώτου Αντώνιος, Καθηγητής
Παναρέτου Ελένη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Παντελίδης Νικόλαος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Παπαθωμάς Αμφιλόχιος, Καθηγητής
Παπαϊωάννου Σοφία, Καθηγήτρια
Πολέμης Ιωάννης, Καθηγητής
Ρώτα Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια
Σπυρόπουλος Βασίλειος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Φάκας Χρήστος, Λέκτορας
Χατζηλάμπρου Ροζαλία, Επίκουρη Καθηγήτρια
Χρυσανθοπούλου Βασιλική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Ιστορίας -Αρχαιολογίας

Ανεζίρη Σοφία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Βαβουρανάκης Γιώργος, Επίκουρος Καθηγητής
Γαγανάκης Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Γιαννακόπουλος Νίκος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Γιαντσή-Μελετιάδη Νικολέττα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Δρανδάκη Αναστασία, Επίκουρη Καθηγήτρια
Ευθυμίου Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κανελλόπουλος Χρύσανθος, Επίκουρος Καθηγητής
Κατάκης Στυλιανός, Επίκουρος Καθηγητής
Κεφαλίδου Ευρυδίκη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Κονόρτας Παρασκευάς, Αναπληρωτής Καθηγητής
Κοπανιάς Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής
Κουρτέση-Φιλιππάκη Γεωργία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κωνσταντινίδου Αικατερίνη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Λαμπροπούλου Δήμητρα, Λέκτορας

Μαντζουράνη Ελένη, Καθηγήτρια
Μαυρομιχάλη Ευθυμία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Μεργιαλή-Σαχά Σοφία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μούλιου Μαρία (Μαρλέν), Λέκτορας
Νικολάου Κατερίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πάλλης Γεώργιος, Επίκουρος Καθηγητής
Παπαδάτος Ιωάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής
Παπαδία-Λάλα Αναστασία, Καθηγήτρια
Παπαθανασίου Μαρία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Παυλόπουλος Δημήτρης, Αναπληρωτής Καθηγητής
Πετρίδης Πλάτων, Αναπληρωτής Καθηγητής
Πλάντζος Δημήτρης, Αναπληρωτής Καθηγητής
Πλάτων Ελευθέριος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Πλουμίδης Σπυρίδων, Επίκουρος Καθηγητής
Ράπτης Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Σειρηνίδου Βασιλική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Χασιάκου Αφροδίτη, Μόνιμη Λέκτορας
Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Καθηγητής
Ψωμά Σελήνη, Καθηγήτρια

Τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας

Αντωνίου Φωτεινή (Φαίη), Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Αραμπατζής Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Βασίλαρος Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Βέρδης Αθανάσιος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Γενά Αγγελική, Καθηγήτρια
Δασκολιά Μαρία-Καλομοίρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κακολύρης Γεράσιμος, Επίκουρος Καθηγητής
Καλογεράκος Ιωάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής
Κυνηγός Πολυχρόνης, Καθηγητής
Ίσαρη Φιλία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Λάζου Άννα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Μαραγγιανού Ευαγγελία, Καθηγήτρια
Μηλίγκου Ευανθία-Έλλη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Μιχάλης Αθανάσιος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Μπακονικόλα-Γιάμα Έλση, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Νικολαΐδου-Κυριανίδου Βάνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πανταζάκος Παναγιώτης, Καθηγητής
Παπακωνσταντίνου Γεώργιος, Καθηγητής
Παρθένης Χρήστος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Παπαστυλιανού Αντωνία, Καθηγήτρια
Πασιάς Γεώργιος, Καθηγητής
Πολίτης Γεώργιος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Πολυχρόνη Φωτεινή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Ράλλη Ασημίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Σιδηροπούλου-Δημακάκου Δέσποινα, Καθηγήτρια
Σμυρναίου Ζαχαρούλα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Στείρης Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Φουντοπούλου Μαρία-Ζωή, Καθηγήτρια
Φρυδάκη Ευαγγελία, Καθηγήτρια
Φωτεινός Δημήτριος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής

Τμήμα Ψυχολογίας

Αβεντισιάν-Παγοροπούλου Άννα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Αργυροπούλου Αικατερίνη, Επίκουρη Καθηγήτρια
Γκαρή Αικατερίνη, Καθηγήτρια
Κανελλοπούλου Βασιλική (Λίσσυ), Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Λουμάκου Μαρία, Καθηγήτρια
Μόττη-Στεφανίδη Φρόσω, Καθηγήτρια
Μυλωνάς Κώστας, Καθηγητής
Παυλόπουλος Βασίλης, Αναπληρωτής Καθηγητής
Ράλλη Ασημίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Οικονόμου Αλεξάνδρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ρούσσος Πέτρος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Τάνταρος Σπύρος, Καθηγητής
Χατζηχρήστου Χρυσή, Καθηγήτρια
Χριστοπούλου Άννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Βελισσαρίου Ασπασία, Καθηγήτρια
Γεωργιαφέντης Μιχάλης, Επίκουρος Καθηγητής
Γερμανού Μάρω, Καθηγήτρια
Δεσποτοπούλου Άννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Δημακοπούλου Σταματίνα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Καραβά Ευδοκία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Καραβαντά Ασημίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κουτσουδάκη Μαρία, Καθηγήτρια
Λαβίδας Νικόλαος, Επίκουρος Καθηγητής
Μαρμαρίδου Σοφία, Καθηγήτρια
Μαρκίδου Βασιλική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Μήτση Ευτέρπη, Καθηγήτρια
Μητσικοπούλου Βασιλική, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μπλατάνης Κώστας, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Νικηφορίδου Βασιλική, Καθηγήτρια
Ντόκου Χριστίνα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Παναγόπουλος Νίκος, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Σακελλίου-Schultz Ευαγγελία, Καθηγήτρια
Schultz William, Καθηγητής
Σιδηροπούλου Μαρία, Καθηγήτρια
Τζάννε Αγγελική, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Τσιμπούκη Θεοδώρα, Καθηγήτρια
Υφαντίδου Έλλη, Καθηγήτρια
Χατζηδάκη Άννα, Λέκτορας

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Αναστασιάδη Μαρία-Χριστίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Αποστόλου Ειρήνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Βάρσος Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Βήχου Μαρίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Βλάχου Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια
Δελβερούδη Ρέα, Καθηγήτρια
Ευθυμίου Λουκία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κονδύλη Ελένη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Πατέλη Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μανιτάκης Νικόλαος, Επίκουρος Καθηγητής
Μουστάκη Αργυρώ, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Πανταζάρα Ανδρομάχη-Βιργινία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Παπαδήμα Μαρία, Καθηγήτρια
Παπασπυρίδου Ιωάννα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Προβατά Δέσποινα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πρόσκολλη Αργυρώ, Καθηγήτρια
Ρομπολής Δημήτριος-Κων/νος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Τατσοπούλου Ελένη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Τζιάφα Ελένη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Αντωνοπούλου Αναστασία, Καθηγήτρια
Αλεξανδρή Χριστίνα-Καλλιόπη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Βηδενμάιερ Δάφνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Δασκαρόλη Αναστασία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Καρακάση Αικατερίνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Καρβέλα Ιωάννα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Λασκαρίδου Όλγα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Λέχνερ Βήνφριντ, Αναπληρωτής Καθηγητής
Lindinger Stefan, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Μητραλέξη Αικατερίνη, Καθηγήτρια
Μιχάλσκι Μαρκ, Επίκουρος Καθηγητής
Μπαλάση Ευδοκία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μπατσαλιά Φρειδερίκη, Καθηγήτρια
Μπέννινγκ Βίλι, Καθηγητής
Μπλιούμη Αγλαΐα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Πετροπούλου Εύη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πορτζ Ρενάτε, Καθηγήτρια
Theisen Paul-Joachim, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Τσόκογλου Αγγελική, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Χρύσου Μάριος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Τμήμα Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Αλεξοπούλου Αγγελική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Βάργκας Εσκομπάρ Αρτούρο, Αναπληρωτής Καθηγητής
Δρόσος Δημήτριος, Καθηγητής
Κρητικού Βικτωρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κρίδα-Άλβαρεθ Κάρλος-Αλμπέρτο, Καθηγητής
Lugo Miron-Τριανταφύλλου Susana, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Πανδή-Παυλάκη Ευθυμία, Καθηγήτρια
Παπαγεωργίου Ανθή, Καθηγήτρια
Τσώκου Μαρία, Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Γιαννουλοπούλου Γιαννούλα, Καθηγήτρια
Δημοπούλου Ρουμπίνη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Ζώρας Γεράσιμος, Καθηγητής
Θέμου Άννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μηλιώνη Γεωργία, Επίκουρη Καθηγήτρια
Μικρός Γιώργος, Καθηγητής
Minniti-Γκώνια Domenica, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Παγκράτης Γεράσιμος, Καθηγητής
Σγουρίδου Μαρία, Καθηγήτρια
Τσόλκας Ιωάννης, Καθηγητής

Τμήμα Ρωσικής Γλώσσας και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών

Αλεξανδροπούλου Όλγα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ιωαννίδου-Ράλλη Αλεξάνδρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μίνεβα Εβελίνα, Λέκτορας
Μπορίσοβα Τατιάνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Σοφούλης Πανανός-Φίλιππος, Επίκουρος Καθηγητής
Σαρτόρι Έλενα, Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Θεατρικών Σπουδών

Αλεξιάδης Μηνάς Ι., Καθηγητής
Αλτουβά Αλεξία, Επίκουρη Καθηγήτρια
Βαρζελιώτη Γωγώ, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Βιβιλάκης Ιωσήφ, Καθηγητής
Γεωργακάκη Κωνστάντζα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Γεωργοπούλου Ξένια, Επίκουρη Καθηγήτρια
Διαμαντάκου Αικατερίνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ιωαννίδης Γρηγόρης, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής
Καρακατσούλη Άννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Μαυρομούστακος Πλάτων, Καθηγητής
Πετράκου Κυριακή, Καθηγήτρια
Πεφάνης Γιώργος Π., Αναπληρωτής Καθηγητής
Ρεμεδιάκη Ιωάννα, Λέκτορας
Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Καθηγήτρια
Στεφανή Ευανθία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Στεφανίδης Μάνος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Στιβανάκη Ευανθία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Φανουράκη Κλειώ, Επίκουρη Καθηγήτρια
Φελοπούλου Σοφία, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Μουσικών Σπουδών

Αναγνωστοπούλου Χριστίνα-Εξακουστή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ανδρεοπούλου Αρετή, Επίκουρη Καθηγήτρια
Αποστολόπουλος Θωμάς, Αναπληρωτής Καθηγητής
Γεωργάκη Αναστασία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Κάβουρας Παύλος, Καθηγητής
Κρητικού Φλώρα, Επίκουρη Καθηγήτρια
Λαλιώτη Βασιλική, Επίκουρη Καθηγήτρια
Λιάβας Λάμπρος, Καθηγητής
Lerch-Καλαβρυτινού Irmgard, Καθηγήτρια
Μαλιάρας Νικόλαος, Καθηγητής
Μπαλαγεώργος Δημήτριος Αναπληρωτής Καθηγητής
Μπαμίχας Πύρρος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Παπαθανασίου Ιωάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής

Παπαπαύλου Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Σεργίου Παύλος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Τσέτσος Μάρκος, Καθηγητής
Φιτσιώρης Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Φούλιας Ιωάννης, Επίκουρος Καθηγητής
Χαλδαιάκης Αχιλλέας, Καθηγητής
Χαψούλας Αναστάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Χρυσοστόμου Σμαράγδα, Καθηγήτρια
Ψαρουδάκης Στυλιανός, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ελλάδα)
Imprimé en Union Européenne (Grèce)
Printed in the European Union (Greece)

Παρουσία, περίοδος Β΄, τόμος Α΄ (ΚΑ΄) (2017-2018) (έκδοση 2019). Σχεδιασμός, στοιχειοθεσία και αναπαραγωγή: εργαστήριο γραφικών τεχνών Ηρόδοτος (Αθήνα), με *Απλά*, *Palatino Linotype*, *Ocra* και *Symbol*. Εκτύπωση και βιβλιοδεσία: τυπογραφείο QPC (Αθήνα), σε χαρτί *Book paper ivory* (*bouffant ivoire*) ειδικής παραγωγής. Για λογαριασμό των εκδόσεων Ηρόδοτος. Δημήτριος Κ. Σταμούλης, εκδότης. Αριθμός έκδοσης 433. Αθήνα, α΄ τετράμηνο 2019. *(Made and printed in Greece.)*

ΠΑΡΟΥΣΙΑ Α΄ (ΚΑ΄) (2017-2018)

Δημήτριος Καραδήμας, Αντί προλόγου. *Ιωάννης Μ. Κωνσταντάκος*, Το λιονταράκι που τσεβδίζει: ο Αλκιβιάδης στην αρχαία κωμωδία. ***Dimitrios Kanellakis*, Paracomedy in Euripides' *Bacchae*.** *Σοφία Παπαϊωάννου*, Το ταξίδι προς τη Δύση αρχίζει: ο Λίβιος Ανδρόνικος και η πρώτη μετάφραση της *Οδύσσειας*. *Ανθοφίλη Καλλέργη*, Η τέχνη της γαστρονομίας στο πλαίσιο της ορατιανής σάτιρας (*Σάτιρες* 2.4 και 2.8). *Παναγιώτα Παπακώστα*, Απηχήσεις της *Οδύσσειας* στο ελεγειακό ταξίδι της 1.3 του Τιβούλλου. ***Dimitrios Karadimas*, Dionysius of Halicarnassus on the pleasant and the beautiful — Traces of Platonic influence.** *Χρήστος Φάκας*, Το λογοτεχνικό υπόβαθρο του θέματος της φιλίας στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα. *Ελένη Τσιτσιανοπούλου*, Η σύνταξη του συνδέσμου *κἂν* στις παραχωρητικές προτάσεις των ελληνικών μη λογοτεχνικών παπύρων της αυτοκρατορικής και της πρώιμης αραβικής εποχής. *Μυρσίνη Αναγνώστου*, Ἡ ἐπίδραση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν στὸ ἔργο τοῦ Νικηφόρου Χρυσοβέργη. *Βασίλειος Π. Βερτουδάκης*, Η κρίση της επιστήμης και η κλασική φιλολογία στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης: ιστορικές και φιλοσοφικές προϋποθέσεις. ***Gianoula Giannoulopoulou*, The emergence of the Greek definite article.** *Ιωάννης Α. Πανούσης*, Κλυταιμήστρας δικαίωση (;): από την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή στο ανεπίδοτο *Γράμμα* του Ιάκωβου Καμπανέλλη. ***Ioanna Papaspyridou*, Victor Hugo, poète romantique au service de la guerre d'indépendance grecque: quelques réflexions sur le poème «L'Enfant».** ***Domenica Minniti-Γκώνια*, Italianismi a Cefalonia e gli studi di Manlio Cortelazzo sul contatto italogreco.** — Από την ιστορία του Πανεπιστημίου και της Σχολής. *Χαρίκλεια Μπαλή*, Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο πόλεμος του 1940-1941: η ζωή και ο θάνατος του καθηγητή Ξενοφώντος Κοντιάδη (Μασσαλία, 1903 - Ιωάννινα, 1941). *Δημήτρης Παυλόπουλος*, Μνήμη Χρύσανθου Χρήστου.

Εικόνα εξωφύλλου: Ὁμήρου, *Ἰλιάς*, Θ 436-446 (πάπυρος, 1ος-2ος αι. π.Χ.). Από την έκδοση: Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς, *Πάπυροι και παπυρολογία. Εισαγωγή στην επιστήμη της παπυρολογίας*, Αθήνα, [4]2014, σελ. 267.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΡΟΔΟΤΟΣ
Μαντζάρου 9
GR 10672 Αθήνα
21 03 62 63 48 · 69 76 33 44 93
info@herodotos.net
www.herodotos.net

ISSN 1105-0454